

Razlozi za digitalizaciju bibliotečke građe

The reasons for digitization of library materials

Viktorija Martinčević-Huseinčehajić Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine
Bosna i Hercegovina
viktorija@nub.ba

Sažetak

Digitalizacija pruža velike mogućnosti u manipuliranju, korištenju, distribuciji, i posebno čuvanju građe za budućnost. U radu su navedeni razlozi koji nas uvjeravaju da je digitalizacija danas nužna radi zaštite originala, povećanja i poboljšanja dostupnosti, stvaranja novih mogućnosti rada sa digitaliziranim tekstom, upotpunjavanja fonda, a može se primjenjivati i na zahtjev.

Ključne riječi: kulturna baština, digitalizacija, očuvanje građe, matapodaci

Abstract

Digitization gives great possibilities for handling, usage, distribution and special preservation of library materials for the future. In this paper the reasons which are given persuade us that digitization is necessary nowadays because of protection the original, increase and enhance of accessibility, provide new possibilities of working with digitized text, stock building and it can be applied when users have requested.

Keywords: Cultural heritage, digitization, condition of materials, metadata

Uvod

U posljednje dvije decenije se u potpunosti izmjenio koncept komuniciranja, informisanja, prenosa podataka i njihove pohrane. Računar i nove računarski bazirane tehnologije nametnule su se kao sastavni dio gotovo svakog segmenta u privatnom i poslovnom okruženju, što je odvelo ljudsku komunikaciju i potrebe u digitalni svijet. Ipak, nisu svi izvori po svojoj prirodi digitalni. Postoje brojni sadržaji, u vidu knjiga, časopisa, objekata itd. koji izvorno nisu u digitalnom obliku. U skladu sa nastalim trendovima, i te sadržaje postaje nužno prevesti u digitalni oblik. Koristeći procese digitalizacije koja se pokazala kao

efikasan način povezivanja korisnika i sadržaja razvija se digitalna kultura. Digitalizovanje sadržaja predstavlja čuvanje građe za budućnost.¹

Devedesetih godina prošlog vijeka biblioteke su počele sa primjenom projekata digitalizacije u svrhu omogućavanja boljeg pristupa i čuvanja jedinstvenih primjeraka u njihovim zbirkama. Pristup i prezervacija su ujedno glavni i

najveći razlozi zbog kojih biblioteke pristupaju ili bi trebale i morale pristupiti procesu digitalizacije. Putem digitalizacije, biblioteke su u mogućnosti da obezbijede pristup svim vrstama materijala – tekst, fotografije, rukopisi, audio-vizuelni materijali itd. Digitalizacija omogućava prezervaciju rijetkih, osjetljivih i jedinstvenih materijala.

Proces digitalizacije je u cijelom svijetu prepoznat kao važan cilj u ostvarivanju kulturne politike i kulturnog razvitka zemlje.²

Razlozi za digitalizaciju bibliotečke građe

Digitalizacijom svoje građe biblioteke omogućavaju pristup jedinicama građe koje predstavljaju vrijedne i jedinstvene primjerke kulturne, historijske i znanstvene baštine. Temeljna je svrha ovim putem povećati pristup i korištenje fonda biblioteke, zaštititi vrijedne izvornike i omogućiti lakše korištenje često upotrebljavane građe. S tim su ciljevima usklađeni kriteriji odabira građe za digitalizaciju. Digitalizacija, u opštem slučaju, predstavlja prenošenje arhivske, bibliotečke i muzejske građe u digitalni zapis prepoznatljiv računar, u kojoj učestvuju relevantne institucije, kao što su državni arhiv, nacionalne i gradske biblioteke, muzeji, univerziteti itd. Digitalizacijom omogućava se pristup jedinicama građe koje predstavljaju vrijedne i jedinstvene primjerke ne samo kulturne, nego i historijske i naučne baštine.³

Digitalizacija građe provodi se radi zaštite originala, povećanja dostupnosti i mogućnosti korištenja građe, radi stvaranja nove ponude, odnosno usluga korisnicima ili pak radi upotpunjavanja postojećeg fonda, kao i digitalizacija na zahtjev korisnika. Svaki od navedenih ciljeva digitalizacije postavlja određene zahtjeve koje treba imati u vidu pri planiranju i izvođenju projekata digitalizacije. Vrlo je važno da projekti digitalizacije uoče te zahtjeve, procijene njihovu razmjernu težinu za pojedini projekt i jasno definiraju čime, kako i u kojoj mjeri će njihov krajnji proizvod odgovoriti na pojedini zahtjev.⁴

Digitalizacija radi zaštite originala

Digitalizacijom se posredno ostvaruje zaštita građe, jer se osiguranjem pristupa digitalnim kopijama smanjuje korištenje originala što utječe na njegovu bolju očuvanost. Da-

¹ Behlilović, Narcis [et.al.]. Različiti aspekti zaštite pristupa digitalizovanoj kulturnoj baštini.

http://people.etf.unsa.ba/~smrdovic/publications/Razliciti_aspekti_zastite_pristupa_digitalizovanoj_kulturnoj_bastini.pdf

² Lopatin, Laurie. Library digitization projects, issues and guidelines: A survey of the literature. Library Hi Tech, Issue 2, Volume 24, 2006., str. 273-289. www.emeraldinsight.com/10.1108/07378830610669637

³ Behlilović, Narcis [et.al.]. Različiti aspekti zaštite pristupa digitalizovanoj kulturnoj baštini. http://people.etf.unsa.ba/~smrdovic/publications/Razliciti_aspekti_zastite_pristupa_digitalizovanoj_kulturnoj_bastini.pdf

⁴ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe (2006.). <http://daz.hr/bastina/NacionalniProgramDigitalizacije.pdf>

jući na korištenje digitalnu kopiju, original možemo trajno pohraniti u spremište s određenim uslovima pohrane što je posebno značajno kod osjetljive građe poput starih rukopisa pisanih na različitim podlogama, novina, itd.⁵

Digitalizacija radi zaštite originala ima dva osnovna oblika. Umjesto samih originala na korištenje se mogu davati digitalne kopije, čime se originali čuvaju od mogućih oštećenja tijekom korištenja, prenošenja, prijevoza ili drugih postupaka. Pored toga, digitalne se kopije mogu koristiti i kao sigurnosne kopije koje u slučaju gubitka ili znatnijeg oštećenja izvornika mogu barem djelomično nadoknaditi.

U tu se svrhu najčešće koriste mikrofilmovi, no posljednjih je godina uočljiv porast korištenja digitalizacije i u ovu svrhu. Taj je trend potpomognut razvojem tehnologije, koja pruža sve bolje mogućnosti za trajniju pohranu i zaštitu digitalnih sadržaja, padom troškova digitalizacije i čuvanja digitalnih sadržaja. Da bi digitalizacija radi zaštite postigla svoju svrhu, nužno je da proizvedeni digitalni objekti dobro i kvalitetno predstavljaju original, da ga mogu u dovoljnoj mjeri nadomjestiti te da su na primjeren način dostupni za korištenje. Ako su digitalne kopije takve da ne predstavljaju dobro original, ako nisu dostupne, ako je njihovo korištenje otežano ili nudi manjkave mogućnosti, ne može se reći da su primjereno postignuti ciljevi digitalizacije radi zaštite. Ustanove koje građu digitaliziraju radi zaštite trebaju znati, odnosno jasno utvrditi koja obilježja moraju imati digitalne kopije i sustavi u kojima se nalaze i kako osigurati da obilježja budu prisutna, prepoznatljiva i očuvana. Pojedinačne digitalne kopije u pravilu čine dio određene digitalne zbirke i nalaze se u određenom informacijskom sustavu koji omogućava upravljanje zbirkom i njezinu dostupnost. Stoga je važno da budu prepoznata relevantna tražena obilježja i digitalnih objekata i zbirki kojima pripadaju i informacijskog sustava u kojem se nalaze.⁶

Digitalizacija radi povećanja i poboljšanja dostupnosti

Zbog mogućnosti objavljivanja digitalnih kopija putem mreže, digitalizacija u potpunosti mijenja koncept pristupa i korištenja građe. Dostupnost građe na daljinu demokratizira pristup građi i podupire ciljeve obrazovanja i znanstveno-istraživačkog rada.⁷

Drugi česti razlog za digitalizaciju građe je poboljšanje i povećanje njezine dostupnosti. Objavljivanjem digitaliziranog sadržaja putem Interneta građa postaje dostupna na daljinu, bez obzira na to gdje se korisnik nalazi i u vrijeme koje odgovara korisniku. Ustanove koje na ovaj način nude svoje sadržaje mogu računati na to da će se proširiti njihova korisnička zajednica, da će njihova ponuda postati vidljivija i privući nove vrste korisnika, koji inače možda ne bi niti saznali za sadržaje koje one nude. Ustanove koje ne

budu koristile ove oblike približavanja korisnicima mogu očekivati da će s vremenom gubiti na prepoznatljivosti i prisutnosti u javnosti i među (potencijalnim) korisnicima. Očekuje se da će razmjerno opadati njihov značaj kao ponuditelja informacijskih i kulturnih sadržaja. Dobro osmišljen sustav za pristup digitalnim sadržajima uklanja ili u velikoj mjeri smanjuje potrebu za posredovanjem osoblja ustanove između korisnika i građe koju koristi. Također pojednostavljuje korištenje same građe i manje opterećuje ustanove. Uspješnost digitalizacije u cilju poboljšanja dostupnosti znatno ovisi o obrađenosti, načinu organizacije i opisu digitalnih zbirki te o svojstvima i mogućnostima informacijskog sustava koji osigurava dostupnost. U ovoj se funkciji digitalizacije najjasnije vidi međuovisnost postupka same digitalizacije u užem smislu, obrade digitalnih zbirki i samih informacijskih sustava i aplikacija koji se koriste za obradu, pristup i dohvat digitalnih sadržaja.⁸

Digitalizacija radi stvaranja novih mogućnosti rada sa digitaliziranim tekstom

Digitalizacijom i drugim oblicima izrade digitalnoga sadržaja mogu se ponuditi ne

samo novi sadržaji, nego i nove usluge koje ne bi bile moguće ili bi bile teško

izvesti izvan elektroničkog okruženja. Neke od takvih usluga usmjerene su prema klasičnim korisnicima, npr. objedinjene informacijske službe, sustavi koji podržavaju distribuirano pretraživanje ili pristup građi različitih imatelja tijekom iste korisničke sesije, oblikovanje i održavanje tematskih portala, mogućnosti postavljanja online izložbi i ostalih iz građe izvedenih ili popratnih sadržaja i sl.

Određeni oblici nove ponude na temelju digitalizirane građe mogući su i prema tzv. stručnoj javnosti, odnosno drugim ustanovama, organizacijama i pojedincima iz iste ili srodnih djelatnosti. Digitalizirani sadržaji i pripadajućim metapodaci koje je izradila jedna ustanova mogu biti korisni i drugim ustanovama, kako za oblikovanje i upotunjavanje njihove ponude, tako i za sam proces obrade njihovih sadržaja. Pojedini se projekti i usluge npr. uspostava „virtualnih zbirki“, u cjelini zasnivaju na izvorno vanjskim sadržajima pribavljenima digitalizacijom građe drugih imatelja. Jedan od proizvoda sustavnog bavljenja digitalizacijom bit će i razvoj infrastrukture, resursa, znanja i iskustva, koji također mogu poslužiti uvođenju određenih specijaliziranih usluga.⁹

Digitalizacija radi upotpunjavanja fonda

Neke ustanove manje ili više sustavno digitaliziraju ili nabavljaju digitalne kopije

građe drugih imatelja kako bi upotpunile vlastite fondove ili izgradile zbirke za koje procjenjuju da su potrebne u ustanovi s obzirom na njezine korisnike, mandat ili područje djelovanja. U ovakvim će slučajevima digitalna

5 Nacionalni projekt "Hrvatska kulturna baština". Digitalizacija arhivske, knjižnične i muzejske građe. Smjernice za odabir građe za digitalizaciju (2007.). http://www.kultura.hr/hr/content/download/596/7925/file/smjernice_odabir.pdf

6 Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe (2006.). <http://daz.hr/bastina/NacionalniProgramDigitalizacije.pdf>

7 Nacionalni projekt "Hrvatska kulturna baština". Digitalizacija arhivske, knjižnične i muzejske građe. Smjernice za odabir građe za digitalizaciju (2007.). http://www.kultura.hr/hr/content/download/596/7925/file/smjernice_odabir.pdf

8 Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe (2006.). <http://daz.hr/bastina/NacionalniProgramDigitalizacije.pdf>

9 Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe (2006.). <http://daz.hr/bastina/NacionalniProgramDigitalizacije.pdf>

kopija biti i jedini oblik (osim možda kopija ispisanih i na pisaču) u kojem građa postoji u ustanovi. Stoga se postavljaju isti zahtjevi u svezi sa zaštitom i dostupnošću. Dakle, u slučaju jednom kreirane digitalne zbirke stvoreni su uslovi da se ista može distribuirati bilo kojoj instituciji kako bi upotpunila svoj fond. Koordinirani pristup stvaranju digitalnih zbirki znatno smanjuje troškove i stvara mogućnost upotpunjavanja i stvaranje novih fondova u bibliotekama, arhivima i muzejima.¹⁰

Digitalizacija na zahtjev

Iako se iza svih navedenih razloga digitalizacije, a osobito dostupnosti pristupa građi, jasno vide korisnici, potrebno je posebno istaknuti digitalizaciju na zahtjev korisnika od kojih, najviše u bibliotekama i arhivima, dolazi veliki dio zahtjeva za digitalizacijom. Ako se uspostavi zadovoljavajuća infrastruktura i primjerene kompetencije, svaka bi ustanova trebala biti u mogućnosti ispuniti zahtjev za digitalizacijom građe. Digitalizacija na zahtjev ne smije biti jedini način određivanja odabira, jer skup na taj način izrađenih digitalnih kopija ne osigurava izgradnju osmišljene digitalne zbirke. U izradi propisa prioriteta, ustanove moraju naći mjeru da zadovolje planirane odnosno redovne programe digitalizacije i ispune korisničke zahtjeve. Pri digitalizaciji na zahtjev i izradi digitalnih kopija visoke kvalitete potrebno je voditi računa o zaštiti autorskih prava i srodnih prava, te pripremiti cjenovnik, pravilnike i ugovore o uslovima korištenja kopija.¹¹

Zaključak

Bibliotekari i arhivisti se suočavaju sa sve većom potrebom za digitalizacijom. Svi je koriste i svi je trebaju. Digitalizacijom građa postaje manipulativna, može se distribuirati i pohranjivati na najjednostavniji način. Primarni faktori koji leže iza svake digitalizacije nacionalne građe jesu pohranjivanje i distribucija. Npr. pohranjivanjem velikog broja digitalnih fotografskih zapisa na CD zauzima se znatno manji dio fizičkog prostora u odnosu na kutije i fotoalbume smještene na policama. Biti u mogućnosti da pristupimo digitalnim kopijama bibliotečke građe putem web-a nam dozvoljava ogroman pristup sadržaju bez uvećavanja rizika od oštećenja originala.¹²

Projekti digitalizacije služe postizanju ciljeva ustanove u cjelini pa ih treba procjenjivati i vrednovati u kontekstu ukupne aktivnosti ustanove u izvršenju svoga mandata, u okviru dugoročne politike izgradnje i zaštite fonda, dostupnosti, oblikovanja i razvoja ponude i sl. Treba naglasiti da vrijednost digitalizacije u području zaštite građe raste s razvojem tehnologije koja osigurava sve bolje uslove za dugoročnu pohranu i osiguranje čitljivosti računalnih datoteka.¹³

Literatura

1. Behlilović, Narcis [et.al.]. Različiti aspekti zaštite pristupa digitalizovanoj kulturnoj baštini. 18.12.2009. Dostupno na : http://people.etf.unsa.ba/~smrdovic/publications/Razliciti_aspekti_zastite_pristupa_digitalizovanoj_kulturnoj_bastini.pdf
2. Lopatin, Laurie. Library digitization projects, issues and guidelines: A survey of the literature. Library Hi Tech, Issue 2, Volume 24, 2006., str. 273-289. 11.12.2009. Dostupno na: www.emeraldinsight.com/10.1108/07378830610669637
3. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe (2006.). 2.12.2009. Dostupno na: <http://daz.hr/bastina/NacionalniProgramDigitalizacije.pdf>
4. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Digitalizirana baština: O digitaliziranoj baštini (2005.). 14.12.2009. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/HeritageUnits.aspx?id=197>
5. Nacionalni projekt "Hrvatska kulturna baština". Digitalizacija arhivske, knjižnične i muzejske građe. Smjernice za odabir građe za digitalizaciju (2007.). 2.12.2009. Dostupno na: http://www.kultura.hr/hr/content/download/596/7925/file/smjernice_odabir.pdf
6. Ovčina, Ismet; Sonja Polimac; Amra Rešidbegović. Zašto BiH treba NUBBiH. Sarajevo : Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, 2008.
7. Zbornik radova / Međunarodni simpozij Digitalizacija kulturne baštine Bosne i Hercegovine (1 ; Sarajevo, 2008). Sarajevo : [s. n.], 2008.
8. Zbornik radova / Međunarodni simpozij Digitalizacija kulturne baštine Bosne i Hercegovine Bosne i Hercegovine (2 ; Sarajevo ; 2010). Sarajevo : [s. n.], 2010.
9. Wentzel, Larry. Scanning for digitization projects. Library Hi Tech News, Issue 4, Volume 23, 2006., str. 11-13. 11.12.2009. Dostupno na: www.emeraldinsight.com/10.1108/07419050610674712

**

¹⁰ Isto.

¹¹ Nacionalni projekt "Hrvatska kulturna baština". Digitalizacija arhivske, knjižnične i muzejske građe. Smjernice za odabir građe za digitalizaciju (2007.). http://www.kultura.hr/hr/content/download/596/7925/file/smjernice_odabir.pdf

¹² Wentzel, Larry. Scanning for digitization projects. Library Hi Tech News, Issue 4, Volume 23, 2006., str. 11-13. www.emeraldinsight.com/10.1108/07419050610674712

¹³ Behlilović, Narcis [et.al.]. Različiti aspekti zaštite pristupa digitalizovanoj kulturnoj baštini. http://people.etf.unsa.ba/~smrdovic/publications/Razliciti_aspekti_zastite_pristupa_digitalizovanoj_kulturnoj_bastini.pdf